

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

Рік IX

БЕРЕЗЕНЬ - КВІТЕНЬ, 1957

Ч. 21

СТУДІЇ

Любомир Винар

Молдавська концепція Богдана Хмельницького в роках 1648 - 1653

I.

Дослідники козацької держави Богдана Хмельницького присв'ятили відносно мало уваги аналізі українсько-молдавських взаємин часів Великої Революції, а вслід за цим самій молдавській концепції козацького Гетьмана. Молдавія весь час була під впливом староукраїнської культури. Рівно ж економічно ця країна була тісно пов'язана з Україною. За часів Богдана Хмельницького і молдавського господаря Василя Лупула Молдавія відограла роль в творенні козацької держави і в плянах великого Гетьмана.

На вступі слід зазначити, що молдавська концепція у визвольній боротьбі Богдана Хмельницького не була нова й оригінальна. Це було лише вдатне продовження козацької молдавської концепції з другої половини XIV-го століття.

В своїй праці про козацькі походи в Молдавію¹⁾ я старався на підставі історичних джерел і літератури висвітлити причини, що зумовили протягом одного півстоліття понад двадцять значніших козацьких походів на Молдавію. Я прийшов до висновку, що стимулюючим чинником цих походів була природна експансія українців на південь, яка при наявності певних політично-соціальних обставин створила специфічну козацьку молдавську концепцію.

Починаючи вже від молдавського походу (1563) кн. Дмитра Вишневецького-Байди, козаки намагаються опанувати молдавську землю і заснувати молдавське князівство, що з часом могло стати своєрідною буферною республікою низового лицарства. Від часів молдавського господаря Івоні (1572-74), прозваного Русинном, козаки вже явно втручаються у внутрішнє політичне життя Молдавії. Не підлягає сумніву, що вони бажали закріпити за собою в Молдавії владу. Козацькі акції знаходили підтримку в молдавській народній гущі. Крім того там проживало чимало українського населення, яке виемігрувало в Молдавію з уваги на репресії польсько-литовського правительства.

Майже у всіх працях українських дослідників різних історичних шкіл козацькі молдавські походи XVI-го століття оцінено як грабіж-

¹⁾ Любомир Винар: "Козацькі походи на Молдавію в другій половині XVI-го століття". (Готова до друку).

ницькі виправи за наживою. Для прикладу наведемо думку одного з визначних дослідників козаччини XVI-го ст. д-ра Мих. Антоновича, який в своїй цінній студії про Наливайка між іншим пише: “Ні в XVI-му, ні навіть у початках XVII-го століття не виступало серед козаків бажання захоплювати і опановувати на стало укріплені пункти; все завершувалося тільки плондруванням та здобиччю”²⁾). Подібна оцінка рачної козацької діяльності теж у інших видатніших українських істориків.

Хиткість цих висновків унагляднюють хоч би часи господарювання Івана Підкови, коли адміністрація молдавських земель була віддана в козацькі руки. Подібне явище занотовуємо у всіх пізніших виправах козаків, коли їм вдавалося, хоч на короткий час, закріпити в Молдавії свою владу. Змагаючи до мілітарного і політичного підпорядкування Молдавії, козаки відповідно наголошували своєрідну “політику сили” відносно широких верств молдавського населення. При чому несталисть і віроломність молдавського боярства зумовили козацьку обережність і у відношенню до молдавського простолюддя, яке назагал симпатизувало козацьким починам. При реалізуванні тієї козацької концепції Молдавія мала стати буфорною державою українського півдня, захищаючи Україну від її неспокійних сусідів. Якщо в другій половині XVI-го століття козацька молдавська політика проявлялася більш стихійно й доволі незорганізовано, то в роках 1648-53 молдавська концепція була логічно продумана до деталей Богданом Хмельницьким і набрала чітко окреслених форм.

* * *

На два роки перед вибухом української національно-соціальної революції, очоленої Б. Хмельницьким, у часах т. зв. “золотої спокою”, знаходимо цікавий документ, що частинно наświetлює українсько-молдавські взаємини. Над цим документом довше затримаємося. На увазі маємо скаргу снятинського старости П. Потоцького на провідних міщан міста Снятина, які переселилися з міста на молдавську територію і відказалися визнавати владу старости та на спілку з мешканцями молдавських сіл підняли повстання. Документ має дату 2-го листопада 1646 р.

Шляхтич Балинецький в імені снятинського старости оскаржував Степана Геніка, Дурейка Кравця, Леся Войтовича, ... Максима Климка, Остапа Коваля, Скобеня Салика і других “*principales totamque communitatem oppidi atque suburbi Sniatinensis, aliosque ipsorum multos complices et autores, quorum nomina et cognomina ipsi melius norunt idco. Quia ipsi inter se, inprimis mutua sediciosa conspiratione praetensa quasi maiori quaedam quam par est uti fruendi libertate in contrarium vero legum publicarum*”³⁾). Вище наведені учасники “заговору” агітували серед численних кругів громадянства Снятина за переселен-

²⁾ Мих. Антонович: “Студії з часів Наливайка” (I-IV). Праці Українського Історичного Філологічного Т-ва в Празі, т. IV., ст. 63, Прага 1942.

³⁾ “Воссоединение Украины с Россией” (Документи и материалы), т. 1, № 265, ст. 442, Москва 1954, В-во Академії Наук СРСР. — В перекладі: “Провідників і всю спільноту міста та передмістя Снятина та многих інших їхніх спільників і дорадників, яких імена й прізвиська самі краще знають в цій справі. Бо вони передтим між собою зробили заговорі ворохобників під приводом користування більшою якоюсь свободою, як належить їй уживати, в дійсності всупереч публічним законам.

ням “з жінками, дітьми і всім своїм домашнім господарським знаряддям”⁴⁾ до Молдавії. Проте за словами Балицького на самому підбурюванні людей до еміграції не покінчилося. Змовники рівночасно бажали покарати підстаросту снятинського Мартина Кобилинського й зговорилися на його життя. Мешканці Снятина спершу вислали на границю Молдавії своїх відпоручників, які мали порозумітись з тамошнім населенням. Дня 5-го серпня 1646-го р. проводирі цього малого повстання відмовили послуху снятинському старості Потоцькому. Рівночасно в церкві грецького обряду зложили присягу на зброю, що поведуть боротьбу проти снятинського старости і магістрату. Проте міщани Снятина ще не важилися підносити явне повстання і вислали до теребовельського гродського суду жалобу на старосту, а на руки польського короля петицію про покарання старости і віддачу 2,000 польських фльоренів, які Потоцький підступом від них зібрав. За короткий час одержали від короля охоронний лист і в торговий день, коли в Снятин з’їхалося багато дооклишніх людей, перебрали владу в місті. Цікаво зазначити, що велику роль в тих розрухах грав якийсь молдаванин Цинта, один з головних персонажів цих подій. Не знати, як довго в місті тривала влада снятинських міщан, але вже 17-го серпня ц. р. король Володислав IV надіслав універсал зі заявою: “Rozkazujemy wam i powtóre, abys’cie pocluznymi byli i bez trudnos’ci we wszystkim staros’cie swemu czynili. Inaczey tedy nie uczynicie, pod laska nasza i pod surowym karaniem”⁵⁾. Звичайно, після цього декрету багато міщан виїхало до Молдавії, а інших староста позаарештовував.

Два вище згадані документи свідчать про своєрідну співпрацю між українським міщанством і молдавським людом та їхню боротьбу проти правительства. Отже в прикордонних смугах Молдавії і Покуття, два роки перед всенароднім повстанням, були місцеві розрухи. Це явище пояснює нам пізнішу боротьбу молдаван проти свого господаря за допомогою козаків і українського міщанства з Покуття. Рівночасно документи свідчать про українських виходців у Молдавію, подальше від утиску польського правительства.

II.

Молдавія часів Богдана Хмельницького входила в сферу безпосередніх турецьких впливів подібно, як її сусіди: Валахія (Мунтяни) і, до певної міри, Семигород. Від 1634-го року на молдавському господарському стільці сидів Василь Лупул, з походження грек або альбанець. Румунський історик Йорга пише, що він був вихований “in the school of pompons absolutism of Radu Mihnea, merely brought to Jassy the costumes and ideas of Constantinople”⁶⁾. Лупул, подібно до своїх попередніх молдавських господарів, був людиною фальшивою і хитрою. Він планував поширити своє володіння на сусіднє валаське господарство і семигородське князівство⁷⁾. Лупул жив у дуже приязних

4) Там же

5) Цитована праця, № 266, ст. 446

6) N. Jorga: History of Roumania, p. 163, London 1925

7) N. Jorga: Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des Empereurs d'Orient dans la tutelle du Patriarch de Constantinople et de l'Elgise orthodoxe (1640 - 1653) — Bulletin de la section historique de l'Academie Roumaine, Bucuresti 1914.

взаємних з Польщею і навіть старався одержати польський шляхетський індігенат. Свою дочку Олену видав за литовського князя Радзівіла — це опісля мало вплив на відносини Хмельницького з Радзівілом.

У відношенні до Туреччини молдавський господар був лояльний і точно вплачував щорічний гарац. Слід зокрема звернути увагу на нестійкість Лупула в його політичних потягненнях супроти своїх сусідь. Цей факт опісля відіграв неабияку ролю в його зносинах з Б. Хмельницьким. Для прикладу згадати хоч би таку подію: 9-го серпня 1643-го р. на двір семигородського князя Юрія І-го Ракочі прибули післанці від Януша Радзівіла з проською посередництва в матрімоніальних замірах литовського князя. Ішлося про дочку Лупула — Олену. Як згадує М. Кордуба: “Зі страху, щоби Лупул не представив в Царгороді його зносин з Радзівілом в ложнім світлі і не викликав якоїсь затії, рішився Ракочі його упередити”⁸⁾. Побожування семигородського князя були зовсім оправдані: ніхто не міг бути певним, що Лупул додержить свого слова, чи взагалі будь-якого політичного договору. Б. Хмельницький, виступаючи на східньо-європейській політичній арені, мусів брати до уваги свого південного сусіда з пропольським наставленням.

Перші вістки про зносини козацького гетьмана з Молдавією знаходимо вже у 1648-му р. В рапорті шляхтича Мясковського від 31-го січня 1649-го р. читаємо, що “Хмельницький хоче заволодіти князівством Руським і Молдавським і веде широкі переговори з Князем Волоським (при помочі православних ченців) про розділ нашої шкури”¹⁰⁾. Копію цього листа під датою 20. II. 1649 р. знаходимо в реляції папського нунція Іоанна де Торреса¹¹⁾. В наступному звіті від 1-го лютого 1649 р. Мясковський доносив ще більш сенсаційну вістку, мовляв: “Лупул прислав Хмельницькому подарунки і тепер намовляє його звернутись проти нас (Польщі) та обіцяє йому допомогти всіма своїми військами стати Князем Руси, і навіть про мирному уступити, коли він захоче, Волоське Князівство. Про це ведуться переговори через грецьких ченців, які нам про це сказали. Патріярх (Паїсій) спішно виїхав у Московію, щоб наклонити Великого Князя до союзу з Князем волоським проти нас”¹²⁾. Крім того слід згадати, що в поляків знаходиться лист Хмельницького з осені 1648 р. до турецького султана. В листі Хмельницький згадував про завоювання “більшої половини пельського королівства”, а також “повторював свою просьбу нагородити його за службу господарством волоським, відібравши його від зрадника — теперішнього господаря”¹³⁾. Всі вищенаведені документи вказують, що Б. Хмельницький в першому періоді боротьби 1648-го р. був надзвичайно зацікавлений Молдавським Князівством і вів перего-

⁸⁾ М. Кордуба: Боротьба за польський престіл по смерті Володислава IV. Жерела т. V, ст. 7. Видання НТШ, Львів 1911.

¹⁰⁾ В. Липинський: Україна на Переломі, ст. 262, прим. ч. 52, Відень 1920.

¹¹⁾ “Донесення папського нунція, Іоанна Торреса, архієпископа адрианопольського, о событиях в Польще во время востания Богдана Хмельницкого” ст. 132, Киев 1914.

¹²⁾ Як зазначає Липинський (цит. праця ст. 269), цього уривка з листа немає у 1-му томі Памятників Київської Комісії (вид. 1898 р. ст. 330). Натомість цей уривок знаходиться у копії згаданого листа Торреса, пересланий до Риму.

¹³⁾ Михайло Грушевський: Хмельниччина в Розсвіті, ст. 132, прим. ч. 2, Київ - Відень 1922.

вори з Лупулом. Розглядаючи проблему автентичности листа Хмельницького до турецького султана, не бачимо причини заперечувати правдивість цього листа, як це робить Грушевський¹⁴), який взагалі пише, що волоська політика Хмельницького нам неясна. Автентичности листа немає потреби тимбільше брати під сумнів, бо вже в 1648 р. існували важливі політично-економічні договори між Б. Хмельницьким і Портою. Завдяки праці д-ра Омеляна Прицака: "Союз Хмельницького з Туреччиною 1648 року"¹⁵) сьогодні маємо нове насвітлення взаємовідносин України з Туреччиною в першому році революції. Автор, на основі записок тогочасного турецького історика Насімі (уступ "Козацькі справи"), приходять до висновку, що турецько-український договір "можна датувати тільки місяцем червнем"¹⁶). Цей договір на думку проф. О. Оглоблина був логічним наслідком українсько-кримського договору, але він відкривав перспективи для дальших міжнародно-правних та державно-політичних акцій Богдана Хмельницького¹⁷). На мою думку одною з перших таких міжнародних акцій Б. Хмельницького була саме його молдавська політична концепція, яка вже мусіла мати початок в перших місяцях 1648-го р. і проявилася наразі в гнучких дипломатичних перотрактаціях між Україною, Туреччиною і Молдавєю. Хмельницький знав, яку роль може відіграти Молдавія і тодішній господар Лупул, прихильник Польщі. Отже слід було протидіяти. Він за всяку ціну бажав опанувати Молдавію і приєднати на свою сторону населення цієї країни. Тому, що Молдавія була васалем Порти, Хмельницький звернувся туди, як рівнож і до Криму, який дуже часто вміщувався в політичне життя Молдавії. Крім цього, в тому часі йому велику користь міг принести союз з Портою і Кримом з уваги на мілітарну допомогу проти Польщі, яка організувала всі сили для боротьби з козаччиною.

Між іншим, кримський хан Іслям Гірей, згадуючи про великий полон з українських земель, оправдує його теж тим, що "руси" захопили і посадили свою залогоу в Тягині і Аслан-Городоку, як також "побудували лінію із більше як двадцяти укріплень. Якщо ще в цьому році термітиметься, то вони заволдіють усім Акерманським віляєтом і всіми молдавськими землями"¹⁸). Можливо, що у березневих переговорах 1648 р. Хмельницького з ханом була заторкнена рівнож справа Молдавії. Татарський хан висунув згодом свою концепцію відносно залежності Хмельницького від Порти, мовляв: "Якщо Аллах схоче, в мене єсть плян, щоб руський король (Хмельницький — Л. В.) назначався правительством так, як молдавський"¹⁹). Отже в турецько-татарських політичних кругах вже в 1648 р. була мова про козацького гетьмана, який з часом може стати ленником Порти, подібно, як молдавський господар Лупул. Звичайно, по перемозі Б. Хмельницького

14) Там же.

15) Омелян Прицак: Союз Хмельницького з Туреччиною 1648 р. Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка, т. 156, ст. 143-160, Мюнхен 1948.

16) Цит. пр., ст. 147.

17) Проф. О. Оглоблин: Хмельниччина і Українська Державність, ст. 17, Нью-Йорк 1954.

18) Прицак — цит. пр., ст. 159 (Насіма, IV⁴, ст. 285-287. Додаток: Про козацькі справи).

19) Прицак — цит. пр., ст. 159. (Додаток...)

під Жовтими Водами і Корсунем, сусідні держави ставилися до нього з належною повагою. Якщо прийняти лист Хмельницького з осені 1648 р. до султана за автентичний, тоді слід підчеркнути бажання гетьмана зайняти сумежну Молдавію і приєднати її до українських земель. Вище згадувані реляції Мясковського перебільшені, зокрема, якщо йдеться про добровільне зречення Лупула з господарського стільця Молдавії в користь Хмельницького. Інформація ченців, на яких він покликається, могла бути тенденційною з наміром внести заколот у приязні зносини Польщі з Молдавією. Реляції Мясковського проте підтверджують зносини Молдавії з козаками і оживлений обмін послами з обох сторін, як також вимушену уступчивість Лупула. Причина цієї облесности господаря Молдавії мала куди глибші коріння. Козацька революція у своїй початковій фазі знайшла живий відгомін у деяких округах Молдавії, зокрема тих, що граничили безпосередньо з Україною. На увазі маємо льокальні повстання молдавського простолюду проти Лупула і молдавського боярства. Розрухи зачалися в 1648 р. і не втихали аж до 1653-го. Повстанців популярно звали "левенцями". Вони дуже часто переходили в Галичину й на Поділля, де разом співдіяли з тамошніми повстанцями. Отже була спільна мова між молдавським і українським селянством. Про це свідчить теж наведений нами документ з 1646 р. про розрухи в Снятині. Ще в моїй праці про козацько-молдавські взаємини в XVI-му ст. я виявив участь молдаван у козацьких загонах. Останніми часами цінні завваги про участь молдаван у козацькому війську Хмельницького опублікував советський історик А. Ермоленко²⁰). Не зважаючи на ненауковий марксистівський підхід до своєї праці, автор у деяких місцях подає цікаві завваги. Він зазначус, що "селянський рух в Буковині, що входила в склад Молдавії, особливо посилювся, коли армія Хмельницького вступила на територію Галичини"²¹). Думасмо, що в плянах Хмельницького було посилити цей революційний рух молдавського населення, в рядах якого було чимало українців. Проте, будучи в розгарі війни з Польщею, Хмельницький не мав змоги безпосередньо допомогти молдавським повстанцям. Їм допомагали загони карпатських опришків, які одначе не були численні²²). Це й була одна з основних причин швидкої ліквідації (хоча неповної!) молдавським боярством місцевого повстання, очоленого Григорієм Угерницьким, Микиткою Горбачиком, Лесем Березовським й іншими отаманами. В кожному разі повстання молдаван було таке сильне, що Лупул вже задумував утікати в сусідню Польщу²³) і там шукати допомоги. Розрухи молдавського селянства були для Лупула дуже небезпечні тому, що Україна була в огні революції, що дуже швидко міг перекинутись в Молдавію і знищити його господарську владу. Лупул тимбільше настрашився, як дізнався про заходи Хмельницького перед Портою в молдавських справах. Молдавський

²⁰) А. Ф. Ермоленко: Украинско-молдавские отношения в годы освободительной войны украинского народа (1648 - 1654). Збірник: Воссоединение Украины с Россией, Москва 1954.

Idem: Зв'язки України з Молдавією під час визвольної війни українського народу. Вісник А.Н. У.Р.С.Р., Київ, вид. XXIV, ч. 10 (203) за жовтень 1953.

²¹) А. Ф. Ермоленко: Збірник, ст. 227.

²²) І. П. Крип'якевич: Богдан Хмельницький, монографія, ст. 392, Київ 1954.

²³) Manuscripta Martini Golinski, p. 135.

господар за всяку ціну бажав увійти в дипломатичні зносини з Хмельницьким.

В жовтні 1648 р. прибули до Яс козацькі послы з певними вимогами козацького гетьмана. Хмельницький домагався, щоб молдавський господар не пропускав з України на молдавську територію польських шляхтичів і купців та щоб затопив усі пороги на Дністрі²⁴). На маргінесі слід зазначити, що Львів, Луцьк і Кам'янець Подільський ввесь час вели яваву торгівлю з Ясами, Сучавою, Сорокою і іншими молдавськими містами. Отже дуже часто польські та українські купці їздили зі своїми товарами на молдавські ярмарки, а молдавські купці привозили свій крам в Україну і Польщу. Велика частина доходів Лупула приходила з митного цла. Не зважаючи на те, молдавський господар обіцяв виконати вимоги Б. Хмельницького, побоюючися в першу чергу домашньої революції та інтервенції козацьких військ Хмельницького. Лупул старався лявірувати між козаками та Польщею, вибікуючи, котра сторона буде сильнішою.

* * *

Богдан Хмельницький знав правдиве обличчя Лупула й його облудну гру. Грек Остафій в московському Посольському приказі зізнавав, що воевода Василь вислав письмо кримському ханові з просьбою, щоб не давав військової помочі козакам. Друге письмо натомість вислав полякам, яким дораджував ударити на козаків, заки прибуде татарська допомога. Ці два листи дісталися в руки Гірея і він їх переслав Хмельницькому²⁵). Свідчення цього грека датоване 11-тим січня 1649 р. Він рівнож згадує про бажання козаків і татар наїхати на молдавську землю за дволичність Лупула. Тут слід відмітити вороже наставлення Криму до Молдавії, яке ще більш загострилося після відмови Лупула видати біженців-жидів з України — “кримському цареві”²⁶). Хмельницький вповні міг числити на військову допомогу кримських татар у своїх дальших плянах відносно Молдавії.

Із закордонною політикою Б. Хмельницького зв'язаний приїзд в Україну єрусалимського патріярха Паїсія. Хмельницький надавав його приїздові великої ваги. Він вислав до Молдавії (де саме перебував Паїсій) козацького полковника Мужиловського з великим почетом козаків-старшин. Слід зазначити, що Паїсій спершу був архимандритом Успенського монастиря в Молдавії, а в 1648 р. був вибраний єрусалимським патріярхом. Думаємо, що Мужиловський мав окрему місію до Лупула, в якого перебував патріярх. Ходило про заключення мілітарного союзу всіх православних держав як противагу лізі католицьких держав. До того союзу в першу чергу мала б належати Україна, Валахія, Молдавія і Москва. Паїсій, побуваючи в усіх вищезгаданих країнах, міг бути своєрідним лучником, за допомогою якого можна було б полагодити всі спори і непорозуміння. Крім того Паїсій, як єрусалимський патріярх, тішився великою повагою у всіх православних державах.

Саме в цьому часі почало назрівати непорозуміння між козацькою державою Хмельницького і московським царством. На запитання

²⁴) Jakoba Michalowskiego wojskiego lubelskiego, a pozniej kasztelana bieckiego, księga pamiętnicza . . . , st. 211, Krakow 1864.

²⁵) Воссоед. Украины с Росс., цит. пр., т. II, ст. 124, док. № 48.

²⁶) Там же, ст. 125.

патріарха, чому Хмельницький користується допомогою Порти, а не московського царя, козацький гетьман відповів, що “великий государь, помочи им, черкасом, учинити не изволил”²⁷). Згодом, коли Паїсій виїхав до Москви, Хмельницький вислав до переговорів з царем полковника Мужилівського, який їхав разом з Паїсієм. Хмельницький плянував за допомогою Паїсія розірвати московсько-польський договір з попередніх років. Місія Паїсія і Мужилівського скінчилася невдачею. Цікаво відмітити один епізод: Мужилівського спершу не хотіли допустити до царя — думні дяки московські між іншим так говорили: “И те его речи к делу непристойны, что ему при царском величестве от гетьмана дела объявляют”²⁸). Думні дяки радили Мужилівському списати всі пропозиції на папір, а вони їх предложать цареві. На це полковник відовів, що з наказу Хмельницького лиш безпосередньо цареві може передати прохання гетьмана, “а мимо де гетьманского приказа учинити ему ничего не мочно”. Дев'ятого травня 1649 р., після численних переговорів Мужилівського і Паїсія з царем і його боярами, Москва заявила, що війська на допомогу Хмельницькому не пішли, бо між Польщею і Московією існує мир. Отже до створення союзу православних держав не дійшло тому, що партнери московський і молдавський в тому часі не були заінтересовані цією важливою справою. Грушевський між іншим називає плянування союзу православних держав — “відродженням старої ідеї православної ліги на услугах української політики”²⁹). Лупул мріяв, щоб Польща якнайшвидше роздавила його великого сусіда, перед яким мусів удавати приятеля і виконувати його просьби. Союз православних держав був би для нього небезпечний через поширення авторитету гетьманської влади і на молдавські землі, де молдавани (міщани і селянство) не симпатизували з господарем. На основі згадуваних мною документів приходжу до висновку що, вже починаючи від 1648-го р., Богдан Хмельницький зачав реалізувати молдавську концепцію та думав про зайняття Молдавії. Свій плян задумував Хмельницький осягнути спершу за допомогою Порти. Коли це показалося неможливим, Хмельницький задумав бодай неутралізувати Молдавію, а зглядно польонофільськи настроєного Лупула, через союз православних держав. Не знаю, на якій джерельній основі д-р М. Андрусак твердить, що “гетьман шукав підпори для України в унії з Молдавією”³⁰). Не знати про яку унію йде мова й на яких постулятах вона мала б бути зреалізована? Знаючи наставлення Хмельницького і козаків до Лупула і його хитрої політики, сумніваємося, чи козацький гетьман думав про якусь “унію” з Молдавією того часу. Якщо б у 1648 р. вдалося було Хмельницькому виправити в Молдавію декілька козацьких полків, то крім створення “часової династичної опори для ролі України в системі Оттоманської Порти”, як зазначає Грушевський, був би ще один позитив: від Польщі раз на завжди відпав би скритий сателіт, що являвся гейби своєрідним “запіллям” Речі Посполитої. (Далі буде)

²⁷) Из дела о пребывании в Москве нерусалимского патриарха Пансия и его переговорах, которые он вел по поручению Богдана Хмельницкого, цит. пр., док. № 46, стор. 92.

²⁸) Цит. праця, ст. 95.

²⁹) Грушевський — цит. пр., ст. 132.

³⁰) Д-р М. Андрусак: Історія Козаччини, т. 2, ст. 42, Мюнхен 1946.